

«Η Γανδάρα» ή το πρόσωπο του Βούδα με τα χαρακτηριστικά του Απόλλωνα

GILLES MARTIN CHAUFFIER, Αρχισυντάκτης του περιοδικού Paris Match – Auteur. Γαλλία
Email: gilles.MARTINCHAUFFIER@Lagardere-active.com

‘‘Η Γανδάρα είναι παιδί Αθηναίου γλύπτη και βουδίστριας μητέρας’’

Τιμώντας την τέχνη της Γανδάρα, αυτής του Πακιστάν μαζί με την δική του μόνιμη Συλλογή από το Αφγανιστάν, το Μουσείο Guimet ανασταίνει 8 αιώνες ενός ξεχασμένου πολιτισμού που δεν σταμάτησε να εμπλουτίζεται, συνδέοντας ειρηνικά τους πολιτισμούς της Ελλάδας, των στεπών της κεντρικής Ασία και της Ινδίας. Είναι ένα ιδανικό παράδειγμα συνύπαρξης μεταξύ των λαών, σε μία περιοχή που σήμερα εκτείνεται από την Καμπούλ μέχρι την Πεσάβαρ και το Ισλαμαμπάντ. Σε αυτούς τους περιλουσμένους από το Ινδό ποταμό τόπους, όπου το Ισλάμ είναι παραδοσιακά πλούσιο σε πολλούς άγιους, δημιουργήθηκε μία κοινωνία με σέβας προς αυτούς. Έτσι, οι πακιστανικές αρχές συντηρούν με επιμέλεια τα ελληνο-βουδιστικά αρχαία (εικ.1-2).

Δείγμα σεβασμού για αυτούς τους μακρινούς προγόνους και για να θυμούνται όλοι ότι, εδώ στους πρόποδες των μακρινών Ιμαλαίων, ένα πνεύμα ελευθερίας έπνεε από παλιά.

Ο Μέγας Αλέξανδρος εισήγαγε την Γανδάρα στην παγκόσμια Ιστορία. Μέχρι τότε ήταν μόνο μία από τις 42 σατραπείες της περσικής αυτοκρατορίας των Αχαιμενιδών, αποκεντρωμένη, ξεχασμένη και σχεδόν παραμελημένη.

Το 327 π.Χ., μετά την νίκη κατά του Δαρείου, ο Έλληνας στρατηλάτης συνεχίζει την οδύσσειά του φτάνοντας στις όχθες του Ινδού ποταμού, όπου θα αντιμετωπίσει τον Ινδό μονάρχη Πόρο και την τρομακτική από ελέφαντες μεραρχία του. Αυτή η μάχη κάνει τέτοια εντύπωση που η αφήγησή της φθάνει στη Δύση.

Οι Έλληνες παραμένουν στις όχθες του Ινδού όπου συνάντησαν φίλους. Όπως ο Κορτές, που έκανε γρήγορα συμμάχους για να καταβάλλει το κράτος των Αζτέκων, ο Αλέξανδρος έλαβε επί τόπου την βοήθεια που έδωσε τη δυνατότητα στους στρατιώτες του να μη λυγίσουν μπροστά στα παχύδερμα.

Επί 3 αιώνες, διάφορα ελληνικά βασίλεια θα συνυπάρχουν στα σύνορα των σημερινών Πακιστάν και Αφγανιστάν. Το πιο σημαντικό είναι αυτό της Βακτριανής, το οποίο δημιουργήθηκε το 250 π.Χ. από τον Διόδοτο, (εικ. 3) ενώ διάφορα άλλα υπήρχαν γύρω από την Τάξιλα και την Πεσάβαρ. Ελληνικά ομιλούντο στο Πεντζάμπ και στην κοιλάδα της Καμπούλ ή στις όχθες του Ινδού. Οι αρχαιολόγοι στις αρχές του 20^{ου}

αιώνα ανακάλυψαν πολλά νομίσματα με την εικόνα αυτών των ξεχασμένων βασιλέων : Μένανδρος (εικ.4) ή Άρχεβρος στην Καμπούλ, Λυσίας, Διόνυσος ή Διομήδης στο Πεντζάμπ, Ευθύδημος ή Αντίμαχος στην Βακτριανή, Δημήτριος, Αγαθοκλής ή Απολλώδοτος στην Ινδία.

Συνολικά σήμερα γνωρίζουμε περίπου σαράντα βασιλείς των οποίων το πρόσωπο πιστά αποδομένο στα νομίσματά τους σύμφωνα με τους άσπογους κανόνες της αττικής κλασικής τέχνης. Είναι οι ιερείς πατέρες της τέχνης της Γανδάρα, για την οποία οι ιστορικοί λένε ότι είναι “παιδί ενός Αθηναίου γλύπτη και μίας βουδίστρια μητέρας”.

Ιστορική σύμπτωση! Πράγματι, λίγο πριν γεννήθηκε ο Ινδός πρίγκιπας Σιντάρτα, ο οποίος στα 29 του χρόνια του δέχεται τον "φωτισμό" και γίνεται μετά από μία μακρά αναζήτηση, Βούδας “ο πεφωτισμένος”. Το 525 π.Χ. αφού γνωστοποίησε τις υψηλές αλήθειές του στο Μπενάρες, θα κηρύττει για 50 χρόνια σε όλη την Ινδία, όπου γρήγορα εξαπλώνεται η σοφία του. Ο λόγος του φθάνει στην Γανδάρα όταν ένας βασιλιάς Μαουρία, από το μακρινό Μπιχάρ, πραγματοποιεί πρώτος την συνένωση όλης της περιοχής. Είναι ο Ασόκα, ο οποίος μόλις προσηλυτίστηκε στο βουδισμό. Ήταν γύρω στα 240 π.Χ.

Η Γανδάρα βρίσκεται στην δυτική άκρη των εδαφών του Ασόκα -που εκτείνονται από την τωρινή Καλκούτα μέχρι το Καράτσι- και είναι ένα από αυτά τα μικρά συνοριακά κράτη των οποίων ο χαρακτήρας και η τέχνη έχουν υποστεί επιμειξίες μετά από την διαδοχική επιρροή της Περσίας, της Ινδίας η των Μογγόλων, ανάλογα με τα αποτελέσματα των πολέμων. Ξαφνικά, μία ολόκληρη ελληνοιστική κληρονομιά προσφέρεται στον καινούριο κατακτητή. Για τον Ασόκα, είναι μία ουρανόπεμπτη τύχη. Όταν κατακτά αυτή τη χώρα, από την μία μέρα στην άλλη, ιερείς, ζωγράφοι, τεχνίτες η γλύπτες εκπαιδευμένοι στην ελληνική παιδεία, τίθενται στην υπηρεσία της καινούριας επίσημης πίστης.

Το οικουμενικό όνειρο του Αλεξάνδρου έχει ήδη παρέλθει, αλλά, στις όχθες του Ινδού, στον τελικό χώρο της μυθικής του προέλασης, ξαφνικά δημιουργείται διάλογος μεταξύ του Δία και του Βούδα. Τότε πραγματοποιείται το θαύμα.

Για πρώτη φορά καλλιτέχνες θα δώσουν μία ανθρώπινη απεικόνιση στο Βούδα, αρχικά πάνω σε νομίσματα, μετά σε αμέτρητα γλυπτά. Και, φυσικά, ο Βούδας μοιάζει πρώτα με ένα Απόλλωνα. (εικ.1-2) Από το ένα έργο στο άλλο, το πρόσωπο του μάκρυνε, με λεπτή και ίσια μύτη και φέρει κυματοειδή μαλλιά σε

κότσο. Αν, από την ελληνική άποψη, η μορφή μοιάζει ασιατική, από την μεριά του Πακιστάν, η εικόνα είναι τελείως εξωτική. Τα Ιμαλάια ανακαλύπτουν το διδασκόμενο στα παρυφές του Ολύμπου παλιό δίδαγμα: "Όταν σε κοιτάνε, είσαι μία ωραία σμιλευμένη πέτρα, αλλά, αν σε θαυμάζουν, είσαι ο θεός". Αποκαλύπτοντας το θεό, του επιτρέπουμε να λάμπει. Βεβαίως, ο ινδικός κλήρος του βασιλείου Μαουρία υιοθετεί με ενθουσιασμό αυτές τις καινούριες πηγές πνευματικής ζέσης.

Όταν ανατρέξουμε στην καταστροφή της Ρώμης, τις Σταυροφορίες, την ανακάλυψη της Αμερικής, την κατάργηση των βασιλείων της Αφρικής, αισθανόμαστε λύπη για τα αποτελέσματα στον πολιτισμό των ηττημένων. Τίποτα τέτοιο στην Γανδάρα. Εδώ, επιτελείται μακρόχρονο θαύμα. Παρότι ήταν πολύ σπουδαίος ο Αυτοκράτωρ Ασόκα, ο επονομαζόμενος 'Κωνσταντίνος του Βουδισμού' εξ αιτίας των μοναστηριών που ίδρυσε και των Συνόδων που έκανε για την εδραίωση του δόγματος του Βουδισμού, η αυτοκρατορία του κομματιάζεται αμέσως μετά τον θάνατό του.

Η Γανδάρα, μετά από λίγο καιρό ελευθερίας, πέφτει στα στιβαρά χέρια των Κουσάνων Αυτοκρατόρων, που ήλθαν από τις βορειότερες περιοχές της κινεζικής στέπας, τον 1^ο μ.Χ. αιώνα.

Ο σημαντικότερος αυτών, ο Κανίσκα, (εικ.5) στην εξουσία γύρω στο 120 μ.Χ. κυβερνά στην Καμπούλ το καλοκαίρι και στην Πεσάβαρ το χειμώνα. Ικανός πολεμιστής, καταλαμβάνει το Κασμίρ και εξαπλώνει τις κτήσεις του μέχρι το Μπενάρες. Αλλά αυτός ο Μεγάλος στρατηγός είναι και πολύ ευλαβής. Αν και βουδιστής δεν είναι δογματικός, αφήνει τις άλλες θρησκείες να εκφραστούν και σέβεται την αρχαία πίστη του λαού του που λατρεύει τον Ζαρατούστρα. Αποτέλεσμα αυτού και για πολλούς αιώνες, ο Βούδας και ο Ζαρατούστρα θα συνυπάρξουν στους Ναούς και τα Μοναστήρια που κατασκευάζονται με τους κανόνες της ελληνικής αρχιτεκτονικής.

Στο κράτος των Κουσάνων, όλα είναι συνύπαρξη, αλληλεπίδραση και ελεύθερη συνένωση θρησκειών και τεχνών. (εικ.6) Στα νομίσματα, στον οπισθότυπο οι θεοί μοιάζουν Ινδοί ή Έλληνες, ενώ στην άλλη όψη οι βασιλείς εμφανίζονται γενειοφόροι και μαλλιαροί σαν αληθινοί βάρβαροι, με μπότες, καφτάνια και κωνικούς σκούφους. (εικ.5)

Στα Τάξιλα, μια σημαντική πολιτεία της Γανδάρα, εμπρός στο Ναό του Ζώντιαλ, δύο μεγαλοπρεπείς ιωνικοί κίονες πλαισιώνουν την είσοδο ελληνικού θρησκευτικού ιερού. Όμως, στην στέγη, στο πίσω μέρος του κτηρίου, υπάρχει χώρος όπου οι πιστοί του Ζωροάστρη εκθέτουν τους νεκρούς τους. Από πόλη σε πόλη εντοπίζονται ελληνικές παραστάδες και κιονόκρανα (εικ.7-8-9) που χρησιμεύουν ως στηρίγματα στα βουδιστικά μνημεία (στούπες) όπως παρόμοιά τους δεν υπάρχουν στην Ινδία. Σε βάσεις που κοσμούν Κένταυροι, Άτλαντες (εικ.10) υποβαστάζουν τον Κόσμο ή γενειοφόροι θεοί όπως στην Αθήνα, ενώ φαίνονται αλλεπάλληλες

πόρτες εισόδου ινδικών ή ελληνικών πόλεων. Αλλού, κορινθιακές ζωφόροι πλαισιώνουν σκηνές συμποσίου, (εικ.9) θέμα ανύπαρκτο στην παραδοσιακή ινδική τέχνη.

Η Γανδάρα είναι κυρίως ένα ‘‘άρωμα’’, αυτό της ήσυχης ζωής σε πλήρη αρμονία με τους ‘‘γείτονες’’.

Από τον 1^ο αι. ο Πλούταρχος γνωρίζει την ύπαρξη αυτής της Όασης αρμονικής ζωής και αναφέρεται στα ινδικά βιβλία με τον φανταστικό διάλογο του Έλληνα βασιλιά των Ταξίλων Μένανδρου (εικ.4) με έναν Ινδό σοφό, ο οποίος του εξηγεί τις αρχές του Βουδισμού. Η φήμη της Γανδάρα ξεπερνά γρήγορα τα σύνορά της.

Πόρτα εισόδου για την Άπω Ανατολή και έσχατες περιοχές της Μ. Ανατολής, οι πόλεις και οι επαρχίες της βρίσκονται σε θέση ιδανική πάνω στο δρόμο του Μεταξιού. Οι καινοτομίες των καλλιτεχνών της μεταφέρονται γρήγορα ως την Κίνα και την Κορέα (εικ.11) και θα εμπνεύσουν όλη την θρησκευτική τέχνη των περιοχών αυτών. Περιέργως, σχεδόν το μόνο θέμα της τέχνης της Γανδάρα είναι η ζωή του Βούδα. (εικ.12-13)

Οι αιώνες περνούν και δεν εμφανίζεται καμία ανανέωση ούτε στα θέματα ούτε στο στυλ. Αντιθέτως, βλέπουμε μία πραγματική τελειότητα μέσα στην αρμονία μίας τέχνης, όπου οι ιερείς χρησιμοποιούν την ομορφιά για να διδάξουν στους λαούς το μήνυμα του Διδασκάλου. Χάρη στους Έλληνες που εγκαταστάθηκαν πρώτοι, η πίστη παίρνει το πρόσωπο τη αποδοχής.

Με την μετέπειτα πάροδο του χρόνου, τα βασίλεια διαδέχτηκαν το ένα το άλλο στην περιοχή, Άσπροι Ούννοι, Ινδοί, Μουσουλμάνοι, ακολουθούμενοι από τον Τσένγκις Χάν, ύστερα τον Ταμερλάνο και τους γιούς του έως την άφιξη των Μογγόλων. Η Γανδάρα δεν ήταν πια παρά μία ξεχασμένη συνοριακή επαρχία.

Σήμερα όμως, αν δεν θυμόμαστε το Κράτος που υπήρξε, ξεναφέρνουμε στα μάτια μας την ψυχή του. Αυτήν μιας χώρας που ευλόγησαν οι θεοί, όλοι οι θεοί. (εικ.14-15-16) Ο λαός έπαιρνε από όλους αυτούς, από κάθε θρησκευτική κοινότητα, ότι ήταν καλό για όλους.

“Le Gandâhra” ou le visage de Bouddha aux traits d’Apollon

GILLES MARTIN CHAUFFIER, Rédacteur en Chef de Paris Match – Auteur. France

Email: gilles.MARTINCHAUFFIER@Lagardere-active.com

“ Le Gandhara est l’enfant d’un sculpteur athénien et d’une mère bouddhiste ”

En rendant hommage à l’art du Gandhara, à celui du Pakistan et à sa propre collection en provenance d’Afghanistan, le Musée Guimet ressuscite huit siècles d’une civilisation oubliée, qui n’a cessé de s’enrichir en mariant pacifiquement les cultures venues de la Grèce, des steppes d’Asie centrale et de l’Inde. (photo 1-2) Un modèle idéal de coexistence entre les peuples, dans la région qui va aujourd’hui de Kaboul à Peshawar et Islamabad. Baignés par l’Indus, ces endroits, où l’Islam est traditionnellement riche en saints vénérés, furent en effet le berceau d’une société respectueuse envers eux. Ainsi, les autorités pakistanaises entretiennent avec soin les antiquités gréco-bouddhiques, par respect pour ces lointains ancêtres et pour rappeler à tous qu’ici, au pied du lointain Himalaya, a toujours soufflé un vent de liberté.

C’est Alexandre le Grand qui fait entrer le Gandhara dans l’histoire universelle. Jusque-là, ce n’était qu’une des quarante-deux satrapies excentrées, oubliée et presque négligeable de l’Empire perse des Achéménides. Mais, en 327 avant J.-C., ayant vaincu Darius, le conquérant grec poursuit son odyssée et parvient sur les rives de l’Indus. Là, il va affronter le souverain indien Porus et sa terrifiante division d’éléphants. Cette bataille frappe tant les imaginations que son récit parvient en Occident. Mais des grecs, eux, restent sur les rives de l’Indus où ils ont trouvé des amis car, tel Cortès qui s’était vite fait des alliés pour abattre la puissance aztèque, Alexandre a reçu sur place l’aide qui a permis à ses troupes de ne pas se débander face aux pachydermes.

Pendant trois siècles, plusieurs royaumes grecs vont donc coexister à la lisière du Pakistan et de l’Afghanistan actuels. Le plus célèbre est celui de Bactriane, fondé en 250 av J.-C. Par Diodote, (photo 3) mais il y en eût plusieurs autres autour de Peshawar ou de Taxila. On parlait grec dans le Pendjab et la vallée de Kaboul ou sur les rives de l’Indus et les archéologues des débuts du XX ème siècle ont redécouvert d’innombrables pièces de monnaie portant l’effigie de ces souverains oubliés: Ménandre (photo 4) ou Archébros à Kaboul, Lysias, Dionysos ou Diomède dans le Pendjab, Euthydémos ou Antimachos en Bactriane, Démétrios, Agathocle ou Applodatos en Inde. En tout, on en connaît aujourd’hui une quarantaine à l’effigie fidèlement représentée sur leur monnaie respective selon les canons irréprochables de la beauté classique attique. Ce sont les

pères fondateurs de l'art du Gandhara dont les historiens disent qu'il est l'enfant d'un sculpteur athénien et d'une mère bouddhiste.

Hasard de l'Histoire, en effet, un peu auparavant était né Siddharta, le jeune prince indien qui, à 29 ans, reçoit "l'illumination" et devient, après une longue recherche, Bouddha. Alors, en 525 av J.-C., ayant exposé ses nobles vérités à Bénarès, il va prêcher pendant cinquante ans à travers l'Inde où, très vite, sa sagesse se répand. Jusqu'à atteindre, à son tour, le Gandhara quand un roi maurya venu du lointain Bihar réalise le premier l'unité du sous-continent. Or, Ashoka, c'est son nom, vient de se convertir au bouddhisme. On est autour de l'an 240 av J.-C.

Le Gandhara est l'extrême pointe occidentale des territoires d'Ashoka qui vont de l'actuelle Calcutta à Karachi, un des petits Etats frontières dont le style et l'art sont métissés à force d'être sous la coupe successive de la Perse, de l'Inde ou des Mongols selon les hasards de la guerre. Soudain tout un héritage hellénistique s'offre au nouveau conquérant. Pour Ashoka, c'est une chance providentielle. Quand il s'empare de ce pays, du jour au lendemain, des prêtres, des peintres, des artisans ou des sculpteurs formés à l'école grecque mettent leur savoir-faire aux services de la nouvelle foi officielle.

Le rêve universel d'Alexandre s'est déjà évanoui mais, sur les rives de l'Indus, à l'étape ultime de sa chevauchée fantastique, le dialogue se noue tout à coup entre Zeus et Bouddha. Et là, le miracle a lieu.

Pour la première fois, des artistes vont donner une représentation humaine de Bouddha. Sur des pièces de monnaies d'abord, puis sur d'innombrables sculptures. Et, logiquement, Bouddha a d'abord l'air d'un apollon. (photo 1-2) D'une œuvre à l'autre, son visage est allongé, son nez mince et droit, ses cheveux sont bouclés et il porte un chignon. Si, vu de Grèce, c'est déjà asiatique, vu du Pakistan, c'est carrément exotique. L'Himalaya découvre la vieille leçon apprise sur les contreforts de l'Olympe : «Si on te regarde, tu es une belle pierre travaillée, mais si on te contemple, tu es Dieu.» Or révéler Dieu, c'est lui permettre de luire. Naturellement, le clergé hindou du royaume maurya, le clergé hindou du royaume maurya adopte avec enthousiasme ces nouvelles sources de ferveur.

Quand on songe au sac de Rome, aux Croisades, à la découverte de l'Amérique, à l'anéantissement des royaumes africains, on ne peut que pleurer sur les conséquences du choc des civilisations pour les vaincus. Rien de tel au Gandhara. Ici, le prodige dure. Car, si Ashoka est un grand souverain, surnommé le «Constan-

tin du bouddhisme» en hommage aux monastères qu'il bâtit et aux conciles qu'il réunit pour fixer la doctrine, son empire se morcelle dès le lendemain de sa mort.

Le Gandhara, après quelque temps de liberté, retombe vite entre les puissantes mains des empereurs kouchans, venus des steppes septentrionales de la Chine au 1er siècles av J.-C. Le plus célèbre d'entre eux, Kanishka, (photo 5) au pouvoir aux environs de l'an 120 de notre ère, gouverne entre Kaboul pendant l'été et Peshawar pendant l'hiver. Grand guerrier, il s'empare du Cachemire, et étend ses possessions jusqu'à Bénarès, mais ce stratège est aussi un homme pieux. Pourtant s'il est bouddhiste, il n'est pas dogmatique, laisse les autres cultes s'exprimer et respecte les croyances anciennes de son propre peuple qui, lui, est de confession zarathoustrienne. Résultat : pendant plusieurs siècles, Bouddha et Zarathoustra vont cohabiter dans des temples et des monastères dessinés selon les critères de l'architecture grecque.

Dans l'Etat kouchan, tout n'est que mariage, métissage et union libre entre styles, religions et art. (photo 6). Sur les pièces de monnaie, côté pile, les dieux ont l'air hindou ou grec, tandis que, côté face, les rois apparaissent barbus et hirsutes en vrai souverains barbares avec des bottes de feutre, caftans et bonnets pointus. (photo 5) A Taxila, une des puissantes cités de la civilisation du Gandhara, devant le temple de Jaudial, deux colonnes ioniennes majestueuses encadrent l'entrée d'un lieu de culte grec mais, sur le toit, à l'arrière du bâtiment, est aménagée une terrasse où les zarathoustriens exposent leurs morts. D'une cité à l'autre, on retrouve pilastres et chapiteaux helléniques (photo7-8-9) servant de support à des stupas comme on n'en voit pas en Inde. Sur un socle orné de centaures, d'Atlas (photo 10) soutenant le monde ou de dieux barbus comme à Athènes, on voit alterner des portes d'entrée de villes à l'indienne ou à la grecque. Ailleurs, des frises corinthiennes encadrent des scènes de banquet, (photo 9) thème absent du contexte artistique indien traditionnel.

Le Gandhara est d'abord un parfum, celui de la douceur de vivre en harmonie avec ses voisins.

Dès le 1er siècle de notre ère, Plutarque a vanté l'existence de cette oasis de bienveillance et retranscrit dans un de ses livres le dialogue imaginaire entre Ménandre, le roi grec de Taxila et un sage indien lui expliquant les préceptes du bouddhisme. Très vite, en effet, la réputation du Gandhara dépasse ses frontières.

Porte d'entrée de l'Extrême-Orient et province ultime du Proche-Orient, ses villes et ses régions sont idéalement situées sur la route de la soie et les innovations de ses artistes ont vite fait de se répandre jusque'en

Chine et en Corée. (photo 11) Tout l'art religieux de l'empire du Milieu et du pays du Matin calme va s'en inspirer. Car, étrangement, le thème presque unique de l'art du Gandhara est la vie de Bouddha. (photo 12-13)

Les siècles passent et on ne voit guère de renouvellement dans les formes, ni dans les thèmes. En revanche, on assiste à une véritable perfection dans l'harmonie d'un art où les prêtres se servent de la beauté pour enseigner aux foules le message du maître. Grâce aux Grecs installés les premiers, la foi prend un visage, celui de l'accueil.

Le temps est ensuite passé, les royaumes se sont succédés, Huns blancs, Indiens, musulmans, suivis par Gengis Khan puis Tamerlan et ses fils jusqu'à l'arrivée des grands Moghols. Le Gandhara n'était plus qu'une province frontalière. Et, naturellement, on l'a oubliée. Maintenant, cependant, à défaut de se rappeler un Etat, on redécouvre un état d'esprit. Celui d'un pays béni des dieux, c'est-à-dire de tous les dieux, (photo 14-15-16) dont le peuple empruntait à chaque communauté religieuse ce qui convenait à tous.

Εικ.1. Το πρόσωπο του Βούδα με τα αδρά χαρακτηριστικά, από μοναστήρι του Ζώλιαν, θα εμπνεύσει πολυάριθμα αντίγραφα σε πηλό, στην Κ. Ασία και μετέπειτα στην Κίνα. (Στούκο τεραστίων διαστάσεων, 4-5ου αι).
Μουσείο Ταξίλων

Photo 1. Le visage de Bouddha aux traits réguliers. Il provient d'un monastère de Jaulian. Il inspirera de nombreuses copies en terre cuite, en Asie Centrale et plus tard en Chine. Stuc monumental 4-5ème s.
Musée de Taxila

Εικ.2. Βούδας με φιάλη προσφοράς. Σχίστης, 2ος – 3ος αιώνας.
Μουσείο Πεσάβαρ

Photo 2. Bouddha tenant un récipient d'offrandes 2-3ème s.
Musée de Peshawar

Εικ.3. **Ελληνο-βακτριανή βασιλεία.** Διόδοτος, 240 π.Χ. Χρυσός στατήρ με τον Δία. Φωτ. Bopearachchi

Photo 3. **Royaume Gréco-Bactrien.** Diodote, 240 av. J.C. Stater en or avec Zeus. Photo Bopearachchi

Εικ.4 . **Ινδο-Ελληνικό βασίλειο.** Μένανδρος, (160-130 π.Χ.) με την Αθηνά Αλκίδημο της Πέλλας. Νομισματικό Μουσείο Παρισίων. Φωτ. Bopearachchi

Photo 4. **Royaume Indo-Grec.** Ménandre, 160-130 av. J.C., avec au revers Athéna Alkidémos de Pella. Musée Numismatique de Paris. Foto Bopearachchi

Εικ 5. **Βασίλειο των Κουσάν.** Κανίσκα 1^{ος}, 127-153 μ.Χ. χρυσός στατήρ, ελληνική επιγραφή ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΒΑΣΙΛΕΩΝ ΚΑΝΗΡΚΟΥ, στον οπισθότυπο η ελληνική θεότης ΣΕΛΗΝΗ. Νομισματικό Μουσείο Παρισίων. Φωτ. Bopearachchi

Photo 5. **Royaume des Kouchans.** Kanishka 1er, 127-153 ap. J.C., stater en or avec inscription en grec, Avec au revers la déesse grecque Selène. Musée Numismatique de Paris, Photo Bopearachchi

Εικ. 6. Τέχνη των Κουσάν. Αφροδίτη με φτερά, Χρυσή καρφίτσα, 1^{ος} αι.
Εθνικό Μουσείο Καράτσι
Η ελληνική κληρονομιά διαμορφωμένη από τους Κουσάν, νομάδες της Ιρανικής
στέπας.

Photo 6. L'art des Koushans . Vénus ailée, broche en or. 1er s.
Musée de Karachi
L'héritage grec transformé par les koushans, nomades de la steppe iranienne ve-
nus au Gandhara.

Εικ.7. Κιονόκρानο με μπούστο, φύλλα ακάνθου, σπείρες και
ρόδακες

Photo 7. Chapiteau à figure, feuilles d'acanthé et volutes.
Schiste.

Εικ.8. Κορινθιακό κιονόκρानο με ακάνθους και διακό-
σμιση άρματος.
Μουσείο της Σουάτ.

Photo 8. Chapiteau corinthien à décor de quadrigé . Pakistan,
provenance de Butkara. Schiste.
Musée de Swat.

Εικ. 9. Σκηνή συμποσίου πλαισιωμένη από κορινθιακούς κίονες. Σχίστης. Μουσείο Πεσάβαρ.
Photo 9. Scène de banquet, encadrée par des colonnes corinthiennes. Schiste. Musée de Peshawar.

Εικ. 10. Ο γιγαντιαίος ελληνικός Άτλας, χρησιμεύει σαν βάση άλλου βουδιστικού γλυπτού.
Τμήμα από ένα ανάγλυφο.
Σχιστής, 2-3^{ος} αι.
Μουσείο Λαχώρας

Photo 10. Bas relief, torse du géant grec Atlas, sert de socle à un récit bouddhique sculpté.
Schiste 2-3ème s.
Musée de Lahore

Εικ. 11. Η επιρροή της Γανδάρα στην Κίνα και Κορέα.
Tumshuq- Xinjang- Chine, 6-7ος αι.
Μουσείο Guimet

Photo 11. L'influence du Gandhara en Chine et Corée.
Tumshuq-Xinjang, Chine, 6-7ème s.
Musée Guimet

Εικ. 12. Ανάγλυφο από την Πεσάβαρ. Ο Βούδας επισκέπτεται έναν ασκητή στην ινδική σκηνή του, φορά ένδυμα ελληνικό (χιτώνα-μάτιο) ενώ ο ακόλουθός του Βαζραπάνι κρατά μία δέσμη σαν Ρωμαίος προπομπός.

Αναφορά στον Αλέξανδρο επισκεπτόμενο τον Διογένη. Σχίστης 1^{ου} αι. Μουσείο Πεσάβαρ

Photo 12. Bouddha rend visite à un anachorète sous sa tente à l'indienne. Il est habillé à la grecque, et son compagnon Vajrapani porte les faisceaux comme un lecteur romain.

Référence à Alexandre visitant Diogène. Schiste, 1er s. Musée de Peshawar

Εικ.13. Ο Βούδας με πιστούς , πλαισιωμένοι από αγίδες, κορινθιακούς κίονες και φύλλα ακάνθου.

Photo 13. Bouddha et dévots sous arcature, chapiteaux corinthiens et feuilles d'acanthé. Schiste, Musée de Taxila

Εικ.14. Ασκητικός Βούδας.
Μουσείο Λαχώρας

Photo 14. Bouddha ascète.
Musée de Lahore

Εικ. 15.Κουτί Καλλυντικών, με διακόσμηση τον Απόλλωνα και την Δάφνη, από τα Τάξιλα. Εθνικό Μουσείο Karachi.

Photo 15.Boîte à fards à décor d'Apollon et Daphnée.
Musée National de Karachi.

Εικ. 16. Ολόσωμο άγαλμα, φύλακας ναού με χαρακτηριστικά Αθηνάς. Σχίστης, Μουσείο Λαχώρας
Photo 16. Statue en ronde-bosse, gardienne de temple, avec les traits d'Athéna. Schiste, Musée de Lahore

Στην Γανδάρα όλοι οι θεοί είναι παρόντες

Gandhara est le pays de tous les dieux